

process continues until September. Delayed karakurts of cocoons from 1 to 5 pcs. In size from 7 to 15 mm.

Keywords: *karakurt, nimfa, sames, samka, venom, red spots, cocoon, ovum, byliy, spider web development stages. Each cocoon contains 50 to 400 eggs. Cocoons are mostly pear shaped or spherical in shape and white in color.*

Қорақурт сўзи турк тилидан олинган бўлиб, қора ҳашарот маъносини билдиради. Бошқа маъноси эса, “қора бева” деб юритилади. Унинг қора бева деб аталишига сабаб, уруғланган урғочи қорақурт қочишга улгурмаган эркак қорақуртни еб қўяди. Шу тариқа урғочи қорақурт “бева” бўлиб қолади (Қазақов И., 2007, Қаримова Р.Р., 2002, Мариковский П.И., 1956, Рахматуллаев А.Ю., 2019, Эргашев Н.Э., 1990).

Қадим замонлардан бери инсонлар қорақурт чақишидан кўп зарар кўриб келган. Қорақурт чақишидан заҳарланган инсон, кўнгилсиз ҳодисаларга учраган, ўлим ҳолатлари ҳам кўп бор кузатилган.

Биология, медицина фанларининг турли тармоқлари ривожланиши туфайли қорақурт ва бошқа заҳарли жонзотларнинг заҳрига қарши зардоблар ишлаб чиқилган (Михайлов К.Г. 1997, Эргашев Н.Э., 1994).

Табиатда қорақурт инсон ва қишлоқ хўжалик ҳайвонларини асосан июнь ва июль ойларида чақади. Айни, шу ойларда уларнинг заҳар беши йириклашади ва ундаги заҳарнинг ҳажми ва таъсир этувчи кучи анча юқори бўлади. Чунки, шу икки ойда қорақуртларнинг сайр даври бўлади. Шу боис бу вақтда инсонлар ва ҳайвонлар бу заҳарли ўргимчакларга кўпроқ дуч келади.

Кириш

Қорақуртлар чўл – адирлардаги ёнтоқ, шувок, жингак, оққуврайли, шўра ўсимликлари ўсган жойларда, тоғ ён бағирларидаги тошлар остида, кўл, дарё бўйларидаги қамиш, қиёқзорларда, ўрмонларда ва эски ташландиқ биноларнинг деворлар ёриқлари оралиғида, ер шудгор қилиниб ишлатилмасдан ташландиқ ҳолга келган жойларда, очиқ майдонлардаги от, қорамол, қўй ва эчкилар туёқ излари ҳисобига чуқур бўлган жойларда, ҳаттоки чўл билан ёнма-ён экилган буғдойзор, бедазорларда тўр тўқиб яшайди.

Илм-фан тараққиёти юксак даражада ривожланган бўлишига қарамасдан, инсонларни заҳарли ўргимчаксимонлар чақишидан заҳарланиш ҳолатлари ҳозирги кунда ҳам тез-тез учраб туради. Заҳарли ўргимчаксимонлар чаққанда биринчи ёрдам ўз вақтида бўлмаслиги ёки нотўғри қўлланилиши инсонларни ҳаётини ҳавф остига қўйиши мумкин.

Табиатда тарқалган заҳарли ҳайвонларни тур сонини сақлаш, кўпайтириш ва муҳофаза қилиш замонвий зоологиянинг долзарб муаммоларидан ҳисобланади. Бунинг учун авваламбор ушбу ҳайвонларнинг биогеоценозларда тарқалиш қонуниятларини, ўзига хос био-экологик хусусиятларини атрофлича ўрганишни талаб этади.

Тадқиқот объектлари ва методлари

Қашқадарё вилояти Чироқчи тумани Кукдала массиви Қумдарё ўрмон хўжалиги чўл худиди майдонларида 2021-2022 йиллар қорақуртларнинг ривожланиш босқичлари устида кузатиш олиб борилди.

Ишни бажариш жараёнида, ўргимчакларни йиғишда қўлланиладиган услублардан фойдаланилди (Эргашев, 1990). Бунинг учун, ҳар 1 га майдоннинг 8 та жойидан, 1 м² улчамда намуна олинди. Ўргимчакларнинг зичлигини аниқлаш учун 8 жойдан энига 2 метр, бўйига 100 метрлик майдонлар танлаб олинди.

Йиғилган ўргимчакларни аниқлашда “Католог пауков (*Arachnida*, *Aranei*) территорий бывшего Советского Союза” (Михайлов, 1997) ва “Экология ядовитых пауков Узбекистана” (Эргашев, 1990), илмий адабиёт ва аниқлагичлари ҳамда Ўзбекино миллий агентлиги “*Esi eko-film*” студиясининг “Табиат қонуни бўйича яшовчи жонзотлар” туркумидан “Қорақурт” илмий-оммабоп фильмларидан фойдаланди.

Тадқиқот натижалари

Қорақуртларнинг пилла кўйиши июль ойининг бошларида ёппасига бошланса, бу жараён август, сентябрь ойларигача давом этади. Қорақуртлар 1 тадан 5 донагача, ўлчами 7 ти дан 15 мм гача бўлган пиллаларини кўяди. Ҳар бир пиллада 50 тадан 400 донагачагача тухумлар бўлади. Пиллалар асосан ноксимон ёки шарсимон шаклга эга. Пилла оқ, новат ёки сут рангида. Унинг ўлчами йирик ёки майда бўлиши қорақуртнинг озикланиш рационига бевосита боғлиқ. Пилла деворларида тешиқлар бўлиб, ўзидан ҳавони ўтказди, сувда чўкмайди. Тухумларининг ривожланиши ҳаво ҳароратига боғлиқ. Эрта баҳорда (март, апрел-май) ҳарорат 20+25⁰ С га кўтарилганда, тухумлар ривожланиб пилла ичидаги қорақуртчалар ҳаракатга келиб қолади. Энг ҳаракатчан, қорақуртчалардан бири пилладан тешиқ очади ва аста-секин индан чиқа бошлайди. Шу тариқа тухумлардан 2-3 кун ичида қорақуртчалар чиқиб улгиради. Тухумдан чиққан қорақуртчалар биринчи ва иккинчи ёшлари бир қисмини пилла ичида ўтказди.

Иккинчи ёшдаги қорақуртчаларнинг пилладан чиқиши соядаги ҳаво ҳарорати +20⁰ С га етганда кечади. Албатта бу жараён жануб ва шимоллий худудларда бир ойгача фарқ қилиши мумкин. Пилладан чиққан қорақуртчалар бир жойга ғуж бўлиб тўпланиб олади. Куннинг иссиқ соатларида баъзилари бир-биридан 20-50 см узоклашади, шамол турган ёки ёмғирли кунларда улар яна бир жойга йиғилишиб олади. Бундай шароитда улар озикланмайди. Ҳаво ҳароратига қараб бу жараён 5 кундан 15 кунгача давом этиши мумкин. Шундан сўнг қорақуртчалар шамол ёрдамида 20 м гача бўлган масофагача тарқалади ва ҳар бир қорақуртча алоҳида яшай бошлайди. Қорақуртчалар бир ёшдан кийингисига ўтишида пўст ташлайди. Иккинчидан учунчи ёшга ўтиш оралиғи 5-7 кун ташкил қилади. Алоҳида мустақил яшаш уларнинг учунчи ёшига тўғри келади. Ундан юқори ёшдагиларининг оралиғи

12-15 кунга тўғри келади. Қорақурт нимфаларининг тез ўлғайиши ҳаво ҳарорати ва озиқа мўллигига бевосита боғлиқ.

Биринчи ёшда қорақуртчалар оч сарғиш рангда бўлиб, иккинчи ёшдан бошлаб қорая бошлайди. Айниқса қорни устидаги қаймоқ рангли ўртасидаги қизил 13 та доғлари аниқ кўзга ташланади.

Учунчи ёшдан бошлаб қорақурт нимфаларида самец ва самка зотларни ўлчамига қараб ажратиш мумкин. Жумладан самецнинг ўлчами 2-3 мм бўлса, самкасиники эса 5-6 мм ўлчамда бўлади.

Тўртинчи ёшида қорақурт нимфалари самец ва самка зотларини бир-биридан аниқ фарқлаш мумкин. Бу ёшда самецнинг ўлчами 6-7 мм, самкасиники эса 9-10 мм бўлади.

Бешинчи ёшда самец қорақурт нимфасининг ўлчами 9-10 мм бўлиб, ташқи кўриниши оч қорароқ ва сарикроқ ранга киради. Самкасининг ўлчами 13-14 мм га яқинлашиб, заҳар безлари анча йириклашган бўлади.

Олтинчи ёшдаги самец ва самка қорақурт нимфалари бошқа ёшдагилардан бутунлай фарқ қилади. Уларнинг заҳар безлари аниқ кўзга ташланади.

Еттинчи ёшдаги нимфа самец вояга етиб қўшилиш хусусиятига эга бўлади. Бу даврда ташқи кўринишидан қорин қисми анча йириклашиб, жуда ҳаракатчан бўлиб қолади. Қорин устидаги қизил, оқ доғлар яхши кўринади. Самец қорақуртнинг бу доғлари ҳаётининг охиригача сақланиб қолади. Самка эса анча йириклашган, тим қора рангли бўлиб, қизил доғлари яққол кўзга ташланади.

Саккизинчи ёшдаги самка қорақурт анча йириклашиб, унинг танасидаги қизил доғлар аста-секин йўқ бўла бошлайди. Қизил доғлар ўрнида чуқур белгилар қолади.

Самка қорақурт тўққизинчи ёшида охирги марта пўст ташлаб, эркаги билан қўшилиш ҳолатига киради. Унинг танаси анча йириклашиб, тим қора рангга айланади ва қизил доғлари бутунлай йўқолиб кетади. Вояга етган қорақурт самец июль ойининг охирларида бутунлай ёппасига табиий нобуд бўлади. Самка эса пилла қўйиб ноябрь ойининг охирларигача ҳаёт кечиради.

1 – расм. Сайрдаги самка 2.-расм. Самец қорақурт зоти

қорақурт зоти.

самка қолдирган изидан бормоқда.

3 – расм. Самец ва самка қорақурт зотлари ин-уядаги пилласи билан.

4 – расм. Қорақуртнинг ин-уясидаги пиллалари.

5 - расм. Пилла ва ундан чиққан қорақуртчалар

Қорақуртлар ранги		Қорақуртлар ранги	
Қорақуртнинг пилласи шакли	Қорақуртнинг пилласи шакли	Қорақуртлар ранги	Қорақуртлар ранги
		II	II
		III	III
		IV	IV
		V	V
		VI	VI
		VII	VII
		VIII	VIII
		IX	IX
		X	X
		XI	XI
		XII	XII

6 - расм.Қорақурт нимфаларида уларнинг ёшига қараб танасидаги доғларнинг ўзгариш схемаси.

Олинган натижалар тахлили қуйидагиларни кўрсатади

Хулоса

Қорақуртларни тўлиқ бир ривожланиш босқичи учун, етарли ҳарорат ва ёзнинг узун кунлари лозим бўлади. Ўзбекистонда бу жараён етарлича. Аммо, шундай бўлсада улар ҳамма жойда ҳам бир текис тарқалмаган. Бунга сабаб, қорақурт пилласининг маълум қисмини чорва ҳайвонлари туёғи билан янчиб йўқ қилади. Қорақурт уясини қўйганда атрофини жуда кўп тўр ўргимчак ипи билан тортиб ташлайди. Бу тўрлар ҳайвонлар туёғига илашиб қолади ва бўзилади. Пардақанотсимонлилар оиласига мансуб йўл арилар, ўз тухумларини қорақурт пилласи ичига қўяди. Тухумдан чиққан личинкалар қорақурт тухум ва нимфалари билан озикланиб, улар сонини камайтиради. Бундан ташқари, икки доғли чирилдоқ ва куялар уларни табиий кушандалари ҳисобланади (Эргашев, 1990). Қорақурт нимфаларининг ривожланиш босқичлари қуйидаги тартибда кечади:

1.Қорақуртларнинг пилла қўйиши июль ойининг бошларида ёппасига бошланса, бу жараён август, сентябрь ойларигача давом этади. Бу жараён иқлимга қараб, ўзгариши мумкин.

2.Қорақуртлар пилласининг ўлчами йирик ёки майда бўлиши қорақуртнинг озикланиш рационига ва ҳаво ҳароратига бевосита боғлиқ.

3.Тухумдан чиққан қорақуртчалар биринчи ва иккинчи ёшлари бир қисмини пилла ичида ўтказади.

4.Қорақурт нимфаларининг ривожланиш босқичлари устида олиб борилган илмий-тадқиқот натижаларига кўра, самкаларида 9, самецларида 7 ёшдан жинсий вояга етади ва ҳар бир индивид алоҳида мустақил яшай бошлайди.

5.Самец қорақуртнинг қизил доғлари ҳаётининг охиригача сақланиб қолади. Самкада эса тўққизинчи ёшида қизил доғлари бутунлай йўқолиб кетади.

Қорақуртларнинг табиатдаги ўрни муҳим аҳамиятга эга. Улар кўпчилик зараркунанда ҳашаротларни еб, айрим турларнинг ҳаддан ташқари кўпайиб кетмаслигини бошқариб туради. Қорақуртлар озикасини 30 турдан ортик ҳашаротлар ташкил этади.

Маълумки, ҳар бир жонзот ўз ўрни билан табиат оламининг муҳим занжирини ташкил қилади. Ҳайвонларнинг у ёки бу турининг бутунлай йўқолиб кетиши табиатдаги номутаносибликни келтириб чиқаради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1.Казаков И., Абубакирова М.Э., Азимов Ж.А., Мирходжаев У.З. “Ўзбекистоннинг заҳарли жониворлари, улар чаққанда даволаш ва заҳарланишни олдини олиш”. “Университет” нашриёти, Тошкент – 2007, 46 б.

2.Каримова Р.Р., Рахматуллаев А.Ю., Эргашев Н.Э. «Экология и кадастр паукообразных Узбекистана». 8-я Пушкинская конференция школа молодых ученых – Биология наука XXI века. 20 – 24 мая 2002 г. Пущина. Т. 2, с 74-75.

3.Мариковский П.И. «Тарантул и каракурт». Фрунзе: изд. АН КиргССР, 1956. 281 с.

4. Рахматуллаев, А. Ю., Давронов, Б. О., Норкобилова, З. Б., & Омонова, Н. Р. (2021). Фауна Дождевых Червей В Узбекистана. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(5), 310-314.

5. Ruyiddinov, A. X. (2022). QASHQADARYO VILOYATI ORNITOFAUNASINING EKOLOGIK XUSUSIYATLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 503-506.

6. Ruyiddinov, A. X. (2022). QASHQADARYO VILOYATI ORNITOFAUNASINING EKOLOGIK XUSUSIYATLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 503-506.

7.Ўзбекистон Республикаси “Қизил китоб” и II том, Тошкент, 2019 йил.

8.Эргашев Н.Э. «Экология ядовитых пауков Узбекистана». Ташкент, Фан, 1990., 189 с.

9.Эргашев Н.Э. “Ядовитые пауки (*Aranei*) Узбекистана (биология, экология и биомониторинг). Автореферат диссертация доктора биологическая наука. Ташкент, 1994. 45 с.

10.2008 йилда Ўзбекино миллий агентлигининг *Esi eko-film* студияси ва ЎзР ФА Зоология институти ҳамкорлигида ишланган “Табиат қонуни бўйича яшовчи жонзотлар” туркумидан, “Қоракурт” номли илмий-оммабоп фильмларини олиш жараёнидаги маълумотлардан фойдаланилди.

11.Raxmatullayev A.Y., Davronov B.O. O'zbekistinning zaharli o'rgimchaksimonlari. O'quv-uslubiy qo'llanma.“Nasaf” nashriyoti.Qarshi, 2019.80 b.

BIRINCHI JAHON URUSHINING SHIMOLIY AFRIKA MAMLAKATLARI VA UNDAGI MUSTAMLAKACHILIKKA TA'SIRI

Turdiyev Ma`mur Rustamovich

Nizomiy nomidagi TDP Uning tarix fakulteti 2-bosqich magistranti.

G.M.Taniyeva

ilmiy rahbar: .t.f.d.; professor

Annotatsiya: *Birinchi jahon urushi uning Afrikadagi mustamlakachiligiga ta'siri siyosatshunoslik va xalqaro munosabatlar fanlarida yetarli darajada o'rganilmagan mavzudir. Ushbu maqolada orqali bu kamchiliklarni ma'lum darajada to'ldirishga harakat qilingan. Shu nuqtai nazardan, Afrikadagi urushlarning sodir bo'lishi va uning Afrikaga ta'siri muhim ahamiyatga egadir. Bundan tashqari, Buyuk Britaniya va Mustamlakachi davlatlar, ayniqsa Fransiya, Yevropadagi frontlarda olib borilgan janglarda inson va boshqa resurslardan foydalanish alohida e'tiborga olinishi kerak bo'lgan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, murjlardan askarlar yollash amaliyoti, tub aholining bu siyosatga qarshiligi, afrikaliklarning janglarda qullardek foydalanishlari va ko'plab aholining halok bo'lishi e'tiborga molikdir. Mustamlakachilik fenomenida urush olib kelgan o'zgarishlar va milliy ozodlik kurashlariga qo'shgan hissasini ham alohida ta'kidlash lozim. Birinchi jahon urushi bu iqtisodiy, ijtimoiy va harbiy sohalarida Afrikaga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatdi. Germaniya koloniyalari jahon urushi g'oliblari orasida qo'l almashdi va mustamlakachilik barcha zo'ravonliklari bilan davom etdi. Biroq urush Afrikadagi milliy ozodlik harakatlarining ilk uchqunlarini ham uyg'otdi.*

Kalit So'zlar: *Mustamlakachilik, birinchi jahon urushi, ozodlik kurashlari, koloniyalar, milliy ozodlik, Yevropa frontlari, askar yollash amaliyoti.*

KIRISH

Birinchi jahon urushining Afrikaga ta'siri va Afrikadagi mustamlakachilik davridagi yuz bergan siyosiy iqtisodiy jarayonlar nafaqat Shimoliy Afrika mamlakatlari tarixi uchun balki dunyo mamlakatlari tarixi va siyosatida ham yetarlicha ahamiyatga egadir. Birinchi jahon urushining ayniqsa Afrikadagi janglarning va ularning qit'aga ta'siri katta ahamiyatga ega. Bunga qo'chimcha, mustamlakachi davlatlar, xususan, Britaniya tomonidan Afrikaning inson va boshqa resurslaridan foydalanish va Frantsiya, Yevropa jabhalarida olib borilgan janglarda e'tibor qaratish kerak bo'lgan masala hisoblangan. Shu munosabat bilan mustamlakachilarning askar yollash amaliyoti bunga mahalliy xalqlarning qarshiligi, afrikaliklarni janglarda ish bilan ta'minlash va qurbonlar soni ham diqqatga sazovor bo'lgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Urushning milliy ozodlik kurashlariga qo'shgan hissasi va mustamlakachilik faktida yuzaga kelgan o'zgarishlarni ham alohida ta'kidlash lozim. Birinchi jahon urushi